

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.08.286-292>

Сергій Стельмах,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної частини,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПІВДЕННА ЄВРОПА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ І ГЛОБАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

*Calic Marie-Janinne. Südosteuropa. Weltgeschichte einer Region. –
München: Verlag C.H. Beck, 2016. – 704 s.*

Дослідження в руслі транснаціональної і глобальної історії в сучасній українській історіографії до цього часу практично не здійснюється, оскільки цей напрям сучасної історичної науки залишається на периферії наукового інтересу вітчизняних істориків. Відповідно, вони не використовують понятійний апарат (крім, звичайно, самої назви напрямку) і напрацьовані зарубіжними вченими методологічні підходи. І це попри те, що дослідження з транснаціональної і глобальної історії в зарубіжній історіографії здійснюються з середини 1990-х років, а сам напрям був інституціоналізований створенням у 2002 р. Європейського співтовариства дослідників універсальної і глобальної історії (ENUGH) і проведенням у 2005 р. в Лейпцігу I-го Конгресу з всесвітньої та глобальної історії³. З 2006 р. видається «Journal of Global History»⁴, і зарубіжна історіографія має значний доробок з методології глобальної і транснаціональної історії⁵. Проблеми глобальної і транснаціональної історії

³ World and Global History. First European Congress. Pre-Program. Leipzig, 2005. – 43 p.

⁴ Journal of Global History // Електронна версія. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-global-history/all-issues>.

⁵ Див., наприклад: Sachsenmaier Dominic. Global Perspectives on Global History. Theories and Approaches in a Connected World. Cambridge, 2011. – 331 p.; Conrad, Sebastian. What is Global History. Oxford, 2016. – 299 p.; Iriye Akira. Global and transnational history: the past, present, and future. Basingstoke, 2013. – 88 p. та ін.

були також в центра уваги XXII Міжнародного конгресу історичних наук, який відбувся 22-29 серпня 2015 р. в Китаї⁶.

Ситуація в українській історичній науці поступово змінюється, зокрема, проблеми транснаціональної та глобальної історії були представлені на науково-методологічному семінарі «Глобальна і транснаціональна історія» в рамках спільного українсько-німецького проекту Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Інституту Східної та Південно-Східної Європи (IOS) з Регенсбурга (11-12 травня 2017 р.)⁷, а в жовтні 2017 р. Інститут історії України планує провести 9-й теоретико-методологічний семінар «Глобальна історія, національні наративи та професія історика з перспективи теорії й практики»⁸.

У сучасній німецькій історичній науці, крім потужних ініціатив лейпцігського історика Маттіаса Мідделя [Matthias Middell], важливим стимулом для досліджень у сфері глобальної і транснаціональної історії стала відома праця Юргена Остерхаммеля [Jürgen Osterhammel] «Перетворення світу. Історія XIX століття»⁹. Глобальна історія, «як дослідження транслокального і транснаціонального, що дала імпульс для подолання національно-державницької парадигми і здійснила революцію в історіографії» (с. 11) стала одним із головних теоретико-методологічних підходів рецензованої книги,

⁶ Самойленко Наталія. XXII Міжнародний конгрес історичних наук // Україна модерна. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://uamoderna.com/event/22-congress-historical-sciences>

⁷ Стельмах Сергій. Українсько-німецький методологічний семінар «Глобальна і транснаціональна історія» // Європейські історичні студії. № 7. 2017. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/sergij-stelmah-ukrayinsko-nimetskyj-metodologichnyj-seminar-globalna-i-transnatsionalna-istoriya>; Українсько-німецький методологічний семінар «Історична наука в умовах викликів сьогодення: глобальна історія і національні наративи». Семінар I: «Глобальна і транснаціональна історія» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0013250.

⁸ 9-й теоретико-методологічний семінар «Глобальна історія, національні наративи та професія історика з перспективи теорії й практики» // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk/post/42370>.

⁹ Osterhammel Jürgen. Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts. 3. Aufl. München, 2009.

відомої німецької дослідниці, професора Східної і Південно-Східної Європи Мюнхенського університету Марі-Жанін Калік¹⁰.

Як зазначає у Вступі автор, ідея написання історії Південної Європи в руслі глобальної і транснаціональної історії виникла у зв'язку з великою кількістю праць, які, на її думку, вносять деякі непорозуміння в історію регіону в цілому. Це обумовилось двома тенденціями, які виразно виявляються в сучасній історіографії історії Південної Європи: а) домінуванням національно-орієнтованого і державницького наративів, який формує телеологічний підхід; б) територіальному підході, який розглядає Південну Європу як субрегіон, який затримався на шляху модернізації і є відмінним від західної моделі розвитку. Водночас, значна частина досліджень історії Південної Європи розглядає цей регіон через призму імперських центрів — Венеції, Стамбула, або Відня — що формує своєрідний погляд «з центру на периферію». Погляд з метрополії зосереджується переважно на функціонуванні місцевих органів управління, які створювали упорядковану систему управління, що, в свою чергу, породжує міф про те, що «в полі етнічних імперіях панувала більша толерантність ніж в національних державах» (с.10).

На відміну від цих підходів автор зробила спробу розглянути історію Південної Європи не з позицій національної історії, територіальної історії великого європейського регіону, чи з позицій імперської історії, а виходячи із «транслокального, трансрегіонального, і транснаціонального взаємозв'язку і взаємообміну». На думку автора, це ставить під сумнів традиційний підхід до розгляду історії Південної Європи як певного «контейнера» (Behälter) культур, соціальних формацій та ідентичностей. Теоретичною основою праці стали концепції Марії Тодорової (Maria Todorova) «балканізму», як історично

¹⁰ Schwarz Karl-Peter. Südosteuropa. Berrtracht mit Steuerpflicht // Frankfurter Allgemeine Zeitung. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/politik/politische-buecher/politisches-buch-suedosteuropa-von-marie-janine-calic-14876431.html>; Доповідь Марі-Жанін Калік «Написання історії Східної та Південно-Східної Європи: глобальні перспективи» на українсько-німецькому методологічному семінарі «Глобальна і транснаціональна історія» (Київ, 11-12 травня 2017 р.) див.: <https://www.youtube.com/watch?v=1yvsSDje2kA>.

обумовленого культурного феномену, та «орієнталізму» Едварда Саїда (Edward Said). Водночас, також і «глобальна історія в частині досліджень транслокального і транснаціонального дала імпульс для подолання національно-державницької парадигми і здійснила справжній революційний переворот в історіографії» (с. 11).

М.-Ж. Калік свідомо того, що винесене в заголовок книги поняття «Південна Європа» є достатньо сміливим кроком, оскільки навіть саме поняття «Європа» територіально важко визначається і існують різноманітні версії щодо наповнення його смисловим значенням. Автор коротко зупиняється на різних тлумаченнях поняття «Південна Європа», які окреслюють цей регіон як в географічних, так і в політичних, культурних чи історичних чинниках. Територіально автор включає до свого розгляду Болгарію, Румунію, Албанію, Грецію та країни колишньої Югославії, як вони сформувалися в ХХ ст. Разом з тим, на думку автора, в історичному та культурному плані ці країни тісно пов'язані з групою країн Центрально-Східної Європи – Чехії, Польщі і Словаччини, – оскільки їхні соціальні структури в модерній політичній історії багато в чому залежали від східноцерковної-османської частини Південної Європи. Це дає можливість застосувати підходи транснаціональної історії.

З метою уникнути понятійної плутанини, М.-Ж. Калік звертає увагу і на термін «Балкани», який іноді носить негативний відтінок, своєрідну стереотипну «етикетку», який виник у ХІХ ст. в Османській імперії. На початку ХХ ст. інтелектуали цього регіону використовували поняття «Південна Європа», який мав підкреслити культурну єдність і прагнення до співпраці народів регіону. В часи націонал-соціалізму використовували поняття «Південно-Східний регіон» (Südostraum), який означав встановлення «нового порядку» в регіоні та використання його економічних ресурсів. У будь-якому випадку, на думку автора, нейтрального визначення для регіону не існує, а тому поняття «Південна Європа» і «Балкани» використовуються в книзі як синоніми (с. 12-13).

М.- Ж. Калік поставила перед собою амбітну мету розглянути події, процеси та досвід в глобальному контексті починаючи з XV ст. часу становлення торгівельного капіталізму в Середземномор'ї, через «епоху революцій» XIX ст. і впливу політичного ісламізму в регіоні в XX ст. Крім класичних для історіографії тем («Торгівля», «Міграція», «Історія імперій»), автор звернула увагу на менш досліджені поля – поширення знань, епідемії, гуманітарні катастрофи тощо. В центрі уваги книги також і питання місця «Південної Європи» в глобалізованому світі в політичному, економічному і культурному вимірі.

Структурно книга ділиться на п'ять частин і п'ятнадцять параграфів і хронологічно охоплює період з XV ст. до сьогодення, списку основної літератури і карт регіону в різні історичні періоди («Південна Європа і світ»). Кожний розділ завершується історичним оглядом міста, з особливою увагою на повсякденному житті, його економічному, культурному і політичному значенні для регіону в певну історичну епоху. Наприклад, в розділі про піднесення Османської імперії у XVII ст. представлений Стамбул у 1683 р.; у розділі про розвиток регіону в епоху імперіалізму з 1870 до 1912/13 рр. ми маємо нагоду познайомитися із характерними особливостями повсякдення, культурного ландшафту і економічного розвитку Белграда у 1913 р.; у розділі про повоєнний розвиток регіону з 19145 р. – Сараєво у 1984 р. тощо. Перша частина книги «Життєвий світ і цивілізації до 1500 р.» є, фактично, вступним, оскільки знайомить читачів із населенням регіону, становленням цивілізаційних особливостей Південної Європи під владою Риму і Візантії. Далі автор розглядає процеси ісламізації, становлення різних релігійних конфесій, донаціональне творення ідентичностей і «архаїчну глобалізацію» («Archaische Globalisierung») в епоху Османського панування в регіоні. Основна частина книги, із зрозумілих і цілком раціональних причин, присвячена історії Південної Європи XVIII – XX ст. Особливий інтерес становить остання частина «Глобалізація та фрагментація з 1945 р. до сьогодення», враховуючи особливий

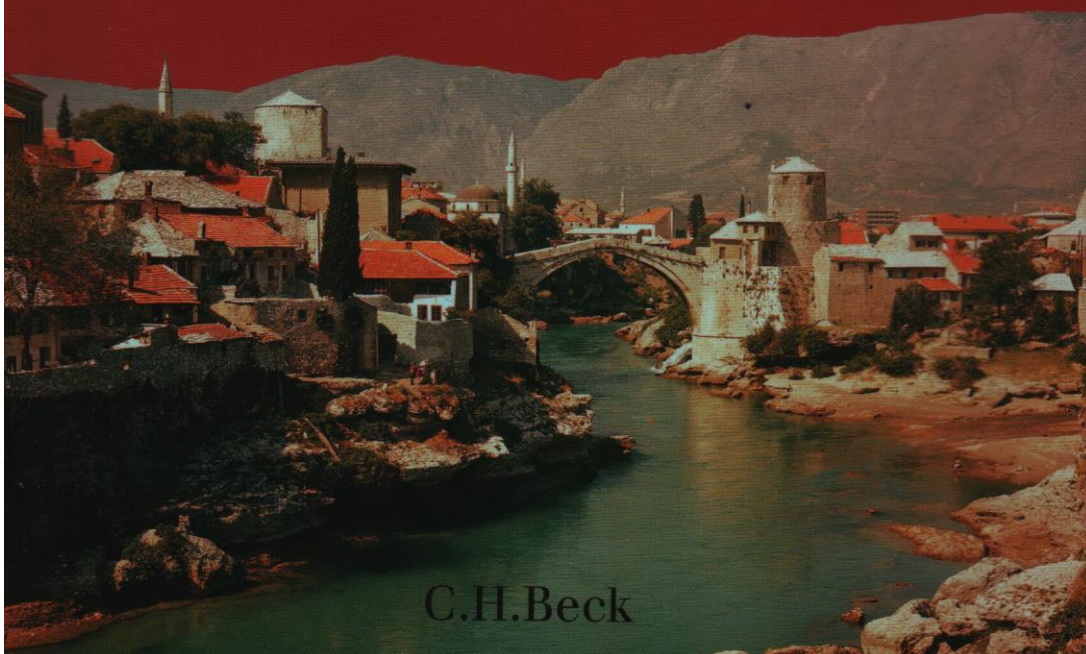
інтерес автора до сучасної історії Південної Європи, а також безпосередню участь М.-Ж. Калік в якості політичного експерта в подоланні Балканської кризи 90-х років ХХ ст. Уявлення про авторські підходи можуть дати назви розділів: «Піднесення комунізму», «Південна Європа в архітектурі Холодної війни», «Культурний обмін і глобальне громадянське суспільство», «Глобальне суспільство споживання, глобальні кризи», «1989 р. і його наслідки», «Південна Європа в сучасному глобалізованому світі».

Цілком очевидно, що в межах невеличкого огляду ми не в змозі детально проаналізувати 700-сторінкову працю, а тому звернули увагу лише на ті новаторські підходи, які вирізняють цю працю серед масиву інших книг з історії Південної Європи, як в сучасній зарубіжній, так і в українській історіографії. При цьому ми не полишаємо надії, що авторські інтерпретації та інноваційні імпульси знайдуть свого читача серед українських істориків, а цікаві сюжети з малодосліджених тем будуть використовуватися в навчальних курсах.

MARIE-JANINE CALIC
Südosteuropa

WELTGESCHICHTE EINER REGION

C.H.Beck